

Nagy
Károly Zsolt

**„KŐ KÖVÖN –
TÖREDÉKEK A
MAGYAR VIDÉKI
ZSIDÓSÁG
KULTÚRÁJÁBÓL”***

* Kiállítás, Néprajzi Múzeum, 2014. ok-
tóber 30. - 2015. október 18.

Egy erdélyi jiddis dal teszi fel a kérdést, mely Kányádi Sándor fordítása szerint így hangzik: „Mit akar az óra nékem elmondani, mit akarhat...?” A kérdés valóban furcsának hat, s az ismeretlen daloló is rámutat, hogy ez „Csak egy kigondolt szerkezet, élettelen, lelke sincsen,” tehát különösebben nem érdemes fülelni a szavára. Mégis az ember léte megértő lét, értelmet keres mindenben, értelmet igyekszik adni, és értelmet tulajdonít mindennek, ami körülveszi s ami történik vele. Ekként próbál a káoszról kozmoszt alkotni. Így van ez a tárgyakkal is. Tárgyaink értelmét nem csupán a funkciójuk határozza meg. Testünk és személyiségünk kiterjesztései. Rendszert építünk belőlük, „tárgyi kultúránk” van, melyet a saját képünkre és hasonlatosságunkra alakítunk, s amely ugyanígy alakít, meghatároz bennünket. Az értelemtulajdonítás így nem egészen önkényes, hiszen a tárgyaink jellemeznek bennünket, illetve tágabban jellemzik a közösségünk kultúráját. Tárgyaink tehát nagyon is beszédesekek tudnak lenni, csak szóra kell őket bírni, s figyelni kell a szavukra.

Erre tett kísérletet a Néprajzi Múzeum a Holocaust emlékéhez kapcsolódó „Kő kövön – Töredékek a magyar vidéki zsidóság kultúrájából” című kiállításán. Az emlékezés alternatív útját járva a rendezők nem a Soá eseményére fókuszálnak, hanem arra a világra, melyet az visszavonhatatlanul megszüntetett. A múzeum – a maga egészében kiállításon eddig be nem mutatott – judaika gyűjteményére alapozó kiállítás a gyűjtemény jellegéből következően töredékes, hiszen az nem egy egységes koncepció mentén, szisztematikusan jött létre. A rendezők azonban ezzel az adottsággal kiválóan bántak. Az anyag töredékességén keresztül a letűnt vidéki zsidó kultúra megismerésének töredékességére – és tulajdonképpen lehetetlenségére – mutatnak rá. A gyűjteményből kiemelkedő tárgyak köré szervezett kontextusok – például

személyes, családi vagy közösségi történetek – mégis reflektálnak egymásra. Jóllehet a kiállítás sajátos „kvázihipertext”-ként működik, vagyis az egyes termekben bemutatott töredékek nem alkotnak lineárisan értelmezhető szöveget, nincsen „kötelező haladási irány”, az egyes témák és termek között oda-visszajárva mégis egyértelmű hivatkozásokat fedezhet fel a látogató, s ezek segítségével összerakhat magában egy koherens képet. Vagy nem. Akár igen, akár nem, az eredmény mindenképp a néző sajátja – s mélyen csak ekként rögzülhet az emlékezetében –, mert a rendezők nem rágják a néző szájába a tanulságot. Nagyon sok információt kapunk, nagyon változatos módokon – külön izgalmas, ahogy a digitális technikát alkalmazva a közösségszerveződés különböző szintjeit virtuálisan építik fel egy-egy tárgyból kiindulva –, azonban a következtetések levonása a néző feladata. Ez pedig nem egyszerű, mert a kiállítás több értelmezési szintet is felkínál a tárgyak használatától azok múzeumba kerülésének folyamatáig, s e szinteken olykor egészen más válaszok adhatók az olyan alapvető kérdésekre, hogy mit is jelent az, hogy „magyar” meg az, hogy „zsidó”.

A bemutatott témák – a Micva és adományozás kérdése, a férfi és női fejviselet, illetve a rituális kellékek világa, a vidéki zsidó kereskedők és a helyi társadalom kapcsolata, a zsidó és nem zsidó terek kérdése, a szombathoz kapcsolódó szokások és tárgyak, az ünnep, a zsidó otthonok képi világa, a zsidó konyha sajátosságai és a rituális tisztaság, a fény zsidó kultúrában betöltött szerepe s végül a halálhoz kötődő szokások – közül most csupán egyet szeretnék röviden kiemelni. A zsidó kultúrára általánosságban jellemzőnek gondolt, ám a valóságban roppant árnyaltan megjelenő képtilalom kérdéséhez is kapcsolódnak a – protestáns vagy katolikus otthonokkal párhuzamosan – zsidó háztartásokban is megtalálható házi áldás táblák. A 19. század végére már általánossá vált, minden társadalmi rétegben megjelenő táblák – gyakorlatilag napjainkig – szinte változatlanul őrzik az eredeti német szöveg tartalmát. Az egyedi, kézműves technikával készültek mellett nagy számban fordultak elő tömegesen, nyomdai úton előállított házi áldások is. Ezeknél sok esetben azt tapasztaljuk, hogy az eltérő nyelvű szövegek egy sablon segítségével nyomtatott, azonos háttér előtt jelennek meg, így a különböző piacokra szánt, zsidó és nem zsidó házi áldásokat legfeljebb a felirat karakterei alapján lehet megkülönböztetni, bár maga a szöveg akkor is szinte azonos. Az itt látható sopronkeresztúri példányon ráadásul „jüdisch-Deutsch” vagyis héber betűkkel írt német nyelvű felirat látható, de a kiállításon olyan darabbal is találkozhatott a látogató, melyen héber, német és magyar feliratok voltak egymás alatt.

A számos hasonló tárgy, illetve a jelenségre referáló fotográfia mentén körvonalazódott a kiállítás – számomra – talán legfontosabb jelentésszintje: az együttélés nagyon finoman szőtt, áttetsző fátyolhoz hasonló kultúrája, mely ha innen nézem, az együttélésről, ha onnan, az elkülönülésről beszél, ám a mindkét oldalon feltűnő skófiúm szálak teljesen egyértelművé teszik, hogy egyazon szövegről van szó. Az együttélés reményekkel és fájdalommal, megértésre törekvéssel és elutasítással, sikerekkel és véres, fájdalmas kudarcokkal mintázott egykori kultúrája szertefoszlott. Ez már visszavonhatatlanul a múlté, ám a belőle megmaradt tárgyak, helyek, képek emlékezte megtartható, felidézhető – kőre követ rakva – együtt.